

УДК 657

Дем'яненко М.Я., академік
Українська академія аграрних наук

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Висвітлено важливу і складну проблему для сільського господарства, якою є кредитне забезпечення галузі, і яку можна вирішити тільки на системних засадах.

Ключові слова: фінансові відносини, кредитне забезпечення галузі.

Demyanenko M.

THE FEATURES OF FINANCIAL RELATIONS IN AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY

Are reflected important and difficult problem for agriculture, which the credit providing of industry is, and which can be decided only on system principles.

Key words: financial relations, credit providing of industry.

Демьяненко Н.Я.

ОСОБЕННОСТИ ФИНАНСОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ

Отражены важную и сложную проблему для сельского хозяйства, которой является кредитное обеспечение отрасли, и которую можно решить только на системных принципах.

Ключевые слова: финансовые отношения, кредитное обеспечение отрасли.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Реформи, що відбулися, вплинули на всі сторони економічного життя.

Але, на наш погляд, все ж *такі* найбільш принципові зміни відбулися у *фінансових відносинах*. Принциповість таких змін полягає у докорінній зміні ролі грошей в економічних відносинах. Якщо раніше, при плановій (директивній) системі господарювання, основну роль відігравали матеріальні потоки, а гроші виконували другорядну роль, опосередковували ці процеси, виступали як загальний вимірник вартості матеріальних ресурсів, то в ринкових умовах вони, фінансові інструменти, становляться основним регулятором ринкових відносин.

Така трансформація фінансових відносин суттєво *підвищила роль грошей*, а отже і фінансових інструментів в економічному житті

суспільства, і таким чином, породило проблему їх *уніфікації*. Вважається, що оскільки гроші є загальним еквівалентом, то уніфікованими для всієї економіки мають бути і фінансові інструменти і механізми.

Ми поставили під сумнів таке розуміння фінансових відносин щодо аграрного сектора і пропонуємо інше бачення цих процесів, суть яких полягає у пріоритетності *біологічних факторів*, над фінансовими в процесі економічної (господарської) діяльності в галузі сільського господарства.

Пояснюється це тим, що грошовий потік і рух фінансових ресурсів у сільському господарстві суттєво відрізняється від інших галузей. І це пояснюється біологічними факторами, які є первинними і тому вони впливають на фінансові інструменти, а не навпаки, як вважається зараз.

Мова йде, у даному випадку, *про* біологічні активи які і виступають в якості основних об'єктів сільськогосподарського виробництва і які функціонують у відповідності із *біологічними законами*.

Саме тому, на наш погляд, ця особливість має бути *базовою при конструюванні фінансових відносин* у сільському господарстві, оскільки фінанси в даному випадку, виконують обслуговуючі (сервісні) функції, суть яких полягає в тому, щоб своєчасно у відповідності з *біологічними потребами об'єктів* виробництва, які реалізуються через технологічні процеси, забезпечувати їх вчасно фінансовими ресурсами.

Така вимога базується на особливості технологічних процесів з біологічними активами, які полягають у тому, що вони носять, у більшості випадків, незворотній характер, тому призупинившись за певних умов більше передбаченими технологічними умовами часу можуть не завершитися у повному обсязі, або не відбутися взагалі.

Саме в цьому, на наш погляд, полягає *основна особливість фінансових відносин* в аграрному секторі, яка суттєво відрізняє їх від інших галузей економіки, і яка до недавнього часу не визнавалась не у теоретичному плані, ні у практичному використанні, що негативно відображалась на фінансових відносинах суб'єктів господарювання з фінансовими структурами.

Цілі статті. Фінансові відносини в аграрному секторі мають широкоформатний характер. Не ставлячи за мету в даному випадку дослідження всіх аспектів цієї складної проблеми для ілюстрації наведених положень зупинимось на двох позиціях: *податкових і кредитних відносинах*, як таких, від урегульованості яких багато залежить не тільки фінансовий стан окремих суб'єктів господарювання, а і економічне благополуччя галузів в цілому.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. *Податки у*

сільському господарстві були введені у 1991 році за уніфікованим принципом [1]. В результаті зразу ж отримали підвищене податкове навантаження для *сільськогосподарських виробників* (більше 20% від доходу).

Оскільки у господарств ще був запас міцності (реформування ще тільки розпочалось) рівень сплати таких податків спочатку становив 80%, але через 3 роки знизився до 30% з тенденцією подальшого зниження рівня їх сплати. Виникла загроза фінансового калапса для аграрного сектора.

Вихід із ситуації, що склалась, був знайдений шляхом запровадження *фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП)* [2]. У такий спосіб вдалося стабілізувати податкові відносини у галузі, сплата ФСП через 3 роки становила 98% і далі цей рівень вже не знижувався. Тобто в даному випадку на практичному рівні підтвердилась закономірність встановлена А. Лаффером, що збільшення надходжень до бюджету зі збільшенням податкового навантаження відбувається тільки до певної межі, після чого відбувається зворотній процес.

Таке ж положення в сільському господарстві мало місце і з *податком на додану вартість (ПДВ)* [3]. Цей складний як у розумінні суті і адмініструванні податок за уніфікованим підходом був запроваджений і у сільське господарство. І зразу ж з'явилися проблеми щодо цього податку. Справа в тому, що ПДВ є непрямим податком і для того, щоб він не впливав негативно на результати господарської діяльності передбачався спеціальний механізм його адміністрування, суть якого полягала в тому, що платник цього податку перерахував до бюджету різницю між надходженням ПДВ у складі виручки від реалізації продукції (податкове зобов'язання) і сплаченим ПДВ при придбанні матеріальних ресурсів, які були використанні при виробництві цієї ж продукції (податковий кредит). У випадку, коли податковий кредит перевищував податкове зобов'язання платнику ПДВ різниця мала відшкодуватись податковими органами як зайво сплачений суб'єктом господарювання податковий платіж.

Такий теоретично правильний підхід виявився складним у практичній реалізації для сільськогосподарських виробників. Справа в тому, що в силу специфіки сільськогосподарського виробництва в середньому господарстві півроку витрати виробництва перевищують доходи (надходження від реалізації продукції), внаслідок чого у цей період податковий кредит перевищує податкове зобов'язання і тому податкові органи повинні відшкодувати сільськогосподарським підприємствам такі суми.

Але, практично ситуація, як правило, складалась таким чином, що навіть якщо б податкові органи виконували такі зобов'язання вчасно, всерівно розрив в у часі між сплатою підприємству зобов'язань складав 2-3 місяці. При діючій системі розрахунків на той час ця розбіжність була набагато більшою, внаслідок чого платники цього податку зазнавали значних необґрунтованих фінансових втрат.

Отже, із викладеного можна зробити висновок що: уніфікований "підхід, тобто без врахування специфіки галузі, до запровадження оподаткування сільськогосподарських виробників себе не виправдав;

зараз податкове навантаження у сільському господарстві України мінімізоване, воно є набагато нижчим ніж в інших галузях економіки (*відсоток до ВВП у 2005 р. становив у сільському господарстві – 1,68%, обробній промисловості – 4,40%, по економіці в цілому – 7,7 %; і інших країнах – відсоток до доходу (виручка від реалізації) у 2005 р. становив: в Україні – 4,7%, Білорусі – 12,6%*). ФСП за своїм розміром є нижчим за земельний податок, оскільки при запровадженні ФСП земельний податок входив до його складу. У такому стані ФСП втрачає стимулюючу функцію особливо щодо сільськогосподарських угідь. При такому рівні оподаткування втрачають і місцеві бюджети, оскільки частка ФСП у загальних податкових надходженнях до місцевих бюджетів становить менше одного відсотка (*2005 р. – 0,67%; 2007р. – 0,29%; 2009р. – 0,20%*).

Отже, в перспективі, як показують дослідження, потрібно переходити від *мінімізації* оподаткування, до його оптимізації.

Аналогічна ситуація спостерігалася і з *кредитуванням*. Перехід на *уніфікований підхід* одержання кредитів сільськогосподарськими виробниками привів до того, що до 1998 р. кредитування галузі практично припинилось (рівень залучення кредитів до витрат становив менше 1%).

Причина полягала в тому, що в силу специфіки галузі на чисто ринкових умовах залучати кредити сільськогосподарські виробники не могли навіть теоретично (*при рівні рентабельності у 1999 р. (- 22,1 %) процентна ставка становила 52,6%, у 2000 р. – відповідно, 9,0% і 40, 3%*).

Саме на таку ситуацію у свій час звернув увагу Д. Рикардо і прийшов до висновку, що звернення до банку за позиками грошей залежить від співвідношення норми прибутку, яку можна отримати за допомогою цих грошей, і норми відсотка, під який банк позичає гроші. Якщо % за кредит вищий за норму прибутку, то як він стверджував, тільки марнотрат може брати такі кредити.

У нас не звертали на це уваги внаслідок такого підходу склалась ситуація, коли 4 роки підряд (1996–1999 рр.), вся галузь сільськогосподарського виробництва перетворилась у збиткову За ринковими

принципами, які передбачають недоцільність будь-якої діяльності за умови її збитковості, виробництво в аграрному секторі повинно було припинитися.

В таких умовах Уряд України приймає відповідальне рішення – запроваджує для сільськогосподарських підприємств *спеціальний режим кредитування*, суть якого полягає у частковій компенсації за рахунок Державного бюджету процентних ставок за кредити.

Таке рішення, ми вважаємо, відповідальним тому, що така акція на той час вважалася не ринковою (а отже не популярною) і не підтримувалась не тільки політиками, а і багатьма економістами.

Пізніше з'ясувалось, що рішення було не тільки правильним, а і ефективним. У такий спосіб вдалося не тільки розбалакувати рух кредитних ресурсів, а і значно збільшити їх надходження в аграрний сектор.

Так, обсяг залучених в аграрний сектор кредитів у 2008 р. досяг 20.1 млрд. грн, проти 10,4 млрд. грн у 2005 р., тобто зростання за 4 роки становило майже у 2 рази; став стабільно високим (80–90%) рівень повернення кредитів; підвищилась частка довгострокових кредитів до 50% в останні (передкризові) роки. В цілому ефективність бюджетної підтримки кредитування проявилась в тому, що на 1 грн бюджетних коштів вдалося залучити 15–20 грн кредитних ресурсів.

Але не дивлячись на це, *вартість кредитів* для сільського господарства залишається самою високою серед інших галузей економіки. Внаслідок цього потреба в кредитах сільськогосподарських виробників задовольняється не повною мірою. Особливо це відчувається після фінансової кризи, коли надходження кредитів в аграрний сектор скоротилось більше ніж у 2 рази (*20,1 млрд. у 2008 р. і 5,8 млрд. у 2009 р.*). Знизився і рівень повернення одержаних кредитів (2009 р – 71%), зросла заборгованість по кредитах, в тому числі прострочена, суттєво скоротились розміри бюджетної підтримки (з 1 млрд. грн – 2008 р. до 383 млн. грн – 2009 р.). Це, а також негативні наслідки вступу до СОТ для сільського господарства, вимагають пошуку нових підходів до кредитного забезпечення галузі.

Висновки. Отже, дослідження показує, що таку важливу і складну проблему для сільського господарства, якою є кредитне забезпечення галузі можна вирішити тільки на *системних засадах*. Мається на увазі:

- створення *Державного-комерційного аграрного банку* з широким спектром банківських послуг як органу проведення фінансово-кредитної політики держави щодо аграрного сектора економіки, включаючи організацію і контроль іпотечного кредитування;

- формування *Спеціального фонду кредитної підтримки*, як засіб здешевлення і зменшення ризиковості кредитування сільсько-господарського господарства;

- залучення комерційних банків, особливо для кредитування крупних проектів.

Всі ці заклади становитимуть фінансово-кредитну структуру аграрного сектора, виступати як єдиний блок під егідою і методичним керівництвом Державного аграрного банку, який має розробляти політику, методологію і механізми фінансово-кредитного забезпечення сільсько-господарських товаровиробників.

1. Закон УРСР «Про податки з підприємств, об'єднань і організацій», 1991 р.
2. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» 17.12. 1998 р. №320.
3. Закон України «Про податок на додану вартість» 20.12.1991 р.